

Лазарєв Віктор Вікторович
професор кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ У АКТАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Сучасна Україна прагне стати комфортною та доступною для кожного. Тому одним із головних пріоритетів держави є створення безбар'єрного середовища, де всі громадяни можуть вільно пересуватися, навчатися, працювати та брати участь у суспільному житті [1]. З цією метою, держава вдосконалює відповідне законодавство та реалізує механізми, що забезпечують рівні можливості людей. Зокрема, у Національній стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року надається визначення терміну «безбар'єрність», під яким слід розуміти «загальний підхід до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності» [2]. Водночас, у Плані заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [3] акцентується увага на необхідності реалізації заходів, що мають на меті забезпечення безбар'єрного простору і усунення бар'єрів, що обмежують реалізацію прав певних груп населення.

На доктринальному рівні, зміст безбар'єрності розглядається детальніше. Зокрема, Л. Слободян наголошує, що формування безбар'єрного середовища охоплює «забезпечення громадянам незалежно від їх фізичного чи соціального рівня доступу до всіх сфер життєдіяльності; установлення рівних прав і можливостей громадян, а також недискримінації в суспільстві» [4, с. 328]. Л. Наливайко та Л. Марценюк [5, с. 84-86] підкреслюють, що забезпечення безбар'єрності потребує усунення правових та інституційних перепон, які перешкоджають реалізації прав вразливих груп населення.

Значну роль у становленні та забезпеченні безбар'єрності в Україні відіграє також Конституційний Суд України (КСУ). Хоча КСУ у своїх актах не оперує поняттям «безбар'єрність», у його правових позиціях простежується рух у напрямі стосовно виявлення та ліквідації відповідних бар'єрів, що включає усунення перешкод у доступі до соціальних гарантій, правосуддя чи базових прав, що дозволяє розглядати їх як забезпечення безбар'єрного простору. Так, у рішенні від 03.04.2024 р. № 4-р(І)/2024 [6] КСУ зазначив, що не можна встановлювати такі зміни, які призводять до звуження змісту соціальних гарантій. У рішенні від 25.04.2019 р. № 1-р(ІІ)/2019 [7] КСУ також сформулював правову позицію, відповідно до якої обмеження права на соціальні виплати без належного обґрунтування є несумісним із конституційними гарантіями, наголошуючи на необхідності усунення нормативних бар'єрів у доступі до соціальної підтримки.

Питання безбар'єрності у сфері реалізації права на житло знайшла відображення в рішенні КСУ від 22.06.2022 р. № 5-р(П)/2022. Зокрема, КСУ наголосив «на конституційному значенні, змісті й обсязі принципів рівноправності, заборони дискримінації, дотримання прав і свобод людини, зокрема захисту права на житло, свободу пересування, у світлі загальноєвропейських цінностей» [8]. Така позиція чітко демонструє підхід КСУ до забезпечення рівних можливостей та недопущення бар'єрів у реалізації соціальних прав.

КСУ також приділяє увагу безбар'єрності у доступі до правосуддя. У рішенні від 22.11.2023 р. № 10-р(П)/2023 [9] КСУ дотримується позиції, що слід гарантувати право на звернення до суду незалежно від «ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [9].

Зміст безбар'єрності проявляється і в рішеннях КСУ, що стосуються визначення покарання. Зокрема, у рішенні від 16.09.2021 р. № 6-р(П)/2021 КСУ наголосив на важливості того, що «покарання узгоджується з принципами домірності тяжкості злочину і покарання за його вчинення» [10] і надає «процесуальні гарантії, механізмові задля перегляду стану справ в'язня» [10]. Таким чином, КСУ фактично усуває бар'єри, пов'язані з доступністю механізмів перегляду рішень щодо осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. А у рішенні від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 [11] КСУ підкреслив, що встановлення невинуватених обмежень у можливості призначення більш м'якого покарання суперечить принципам справедливості, що також розкриває безбар'єрний вимір кримінальної політики.

Підбиваючи підсумки, маємо констатувати, що КСУ у своїх рішеннях не використовує термін «безбар'єрність». Водночас, досліджуючи Рішення КСУ, маємо констатувати, що у ряді цих рішень простежується позиція щодо усунення різноманітних перепон (нормативних, процедурних, забезпечення рівного доступу до правосуддя, соціальних гарантій, житла, освіти, механізмів виконання покарання), що мають на меті створення таких умов, за яких жодна особа не стикається з дискримінаційними чи необґрунтованими бар'єрами у реалізації своїх прав, що відповідає принципу «безбар'єрності». Таким чином, хоча КСУ і не використовує термін «безбар'єрність» у своїх рішеннях, його правові позиції, направлені на забезпечення верховенства права, забезпечення рівності та недискримінації і направлені на формування безбар'єрності в Україні.

Список використаних джерел

1. Безбар'єрність для всіх як пріоритет держави. *Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Київ)* : офіц. вебсайт. 2021. URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/bezbarearnist-dlya-vsih-yak-prioritet-derjavi> (дата звернення: 10.04.2026).

2. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів

України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

3. Про затвердження плану заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2025 р. № 374-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-2025-p#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

4. Слободян Л. Я. Державна політика створення безбар'єрного середовища в Україні: напрямки та реалії. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2024. № 2(89). С. 326-331. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2024.2.48>.

5. Наливайко Л. Р., Марценюк Л. В. Безбар'єрна Україна: проблеми та перспективи. *Нове українське право*. 2023. № 4. С. 82-93. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.11>.

6. Рішення Першого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Водолагіна Сергія Миколайовича, Некрилова Володимира Вікторовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 розділу I Закону України «Про внесення змін до Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ щодо підвищення рівня пенсійного забезпечення окремих категорій осіб» від 29 червня 2021 року № 1584-IX, частини третьої статті 54 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796-XII : Рішення Конституційного суду України від 03.04.2024 № 4-р(I)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-24#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

7. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" : Рішення Конституційного суду України від 25.04.2019 № 1-р(II)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-19#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

8. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло) : Рішення Конституційного суду України від 22.06.2022 № 5-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

9. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфєєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо

відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах) : Рішення Конституційного суду України від 22.11.2023 № 10-р(П)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

10. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) : Рішення Конституційного суду України від 16.09.2021 № 6-р(П)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : Рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 10.04.2026).